

ÍRÓPORTRÉ

Rovatunkban kortárs magyar írók életművét mutatjuk be néhány oldalnyi terjedelemben – az „élő klasszikusoktól” a letehetségesebb fiatalokig. A tárgyalt alkotók kiválasztása elkerülhetetlenül szubjektív, de a róluk szóló dolgozatban igyekeztünk átfogó képet adni eddigi műveikről olyan stílusban és megfogalmazásban, hogy az az irodalmat nem szakmaként művelők számára is követhető, feldolgozható legyen, s akár az érettségire vagy a felvételre készülő diákok is haszonnal forgathassák. Az itt megjelenő esszék bővebb, bibliográfiával is kiegészített változatait kétevenként könyv formájában is közreadjuk. Az eddig bemutatott alkotók: Bartis Attila, Bodor Ádám, Csoóri Sándor, Esterházy Péter, Gergely Ágnes, Háy János, Jókai Anna, Kontra Ferenc, Kovács István, Krasznahorkai László, Kukorelly Endre, Nagy Gáspár, Orbán János Dénes, Parti Nagy Lajos, Petőcz András, Rakovszky Zsuzsa, Szilágyi István, Szócs Géza, Tar Sándor, Temesi Ferenc, Térey János, Vitéz György, Zalán Tibor.

SZAKONYI KÁROLY

„Menjetek be a szoros kapun! Mert tágas az a kapu, és széles az az út, amely a kárhozatba visz, és sokan vannak, akik azon járnak. Mert szoros az a kapu, és keskeny az az út, amely az életre visz, és kevesen vannak, akik azt megtalálják.”

Mt 7,13–14

„Az irodalomban a lélektanra és a képzeletre van szükség...”

– fogalmazott Borges, egyik esszéjében, amikor a képzelet szabadságát hirdette szemben a valós valósággal. S ez a gondolat tökéletesen összegzi az 1931-ben született Szakonyi Károly által képviselt írásmód lényegét. Nem a látványosságot, a külsőségek kirívó jegyeit villogtatja szerteágazó alkotásaiban, hanem választott műfajaiban: novellákban, karcolatokban, tárcákban, regényekben, drámákban és

hangjátékokban a tények és a sorsadalékok hiteles rajzát nyújtja olvasóinak.

Egyik beszélgetésében így emlékszik vissza pályakezdésére: „...sokféle dologgal foglalkoztam kamasz koromban [...], aztán színész is akartam lenni. Mindenféle próbálkozás történt erre amatőr módon. 1949-ben jelentkeztem a főiskolára, színész szakra. Gobbi Hilda meg Ladányi Feri vizsgáztattak. Azt hiszem, Tiborc panaszát adtam elő, meg József Attila-verseket és helyzetgyakorlatokat. Ladányi megkérdezte, hogy még mit csinálok. Mondtam, hogy novellákat szoktam írni, kérte, valamelyiket meséljem el. Elmeséltem, mire azt mondta: Talán inkább írjon.” 1958 óta publikál rendszeresen elbeszéléseket, első írása a Népszabadságban jelent meg *Kuzmics fizizik* címmel, majd írt vidéki folyóiratoknak, így a Jelenkornak is, mégis amikor 1961-ben *A fogoly* című novellája megjelent az induló Új Írás első számában, meglepte olvasóit elbeszélésének robbanó erejével. Nemsokára megjelent első novelláskötete, *Középiütt vannak a fellők* címmel, a Magvető Könyvkiadó Új Termés sorozatában, 1961-ben. S bár Szakonyi igen sokféle műfajban alkot, sokféle hangon szólal meg, első írásainak hangütését mindvégig megtartotta, mert látta, hogy egy-egy életút mily sokféleképpen végigjárható, mennyi választási, döntési helyzet elé kerülünk, s mennyi kitartásra, eltökéltségre, bátorságra és nem utolsósorban szerencsére van szükségünk ahhoz, hogy a mottóban megemlített szoros kapun léphessünk át. Nincs egyéni boldogság szeretet nélkül – mondja Szakonyi –, s közösség sincs becsület nélkül. S a szeretetre vágyó hogyan szerezheti meg mások szeretetét? Mint az *Emberi üdvözlés* című novellájának hőse, Botos, aki megelégedne egy csipetnyi szeretettel, de sorsa ezt megtagadja tőle? Mert nem tanult meg szépen szeretni, így nincs, aki viszontszeretné. A fiatalember reménytelenül magányos, de ennek okát maga sem ismeri. Tele van jó szándékkal, segítőkészséggel, figyelmes-séggel, de oly módon, hogy ez környezete számára elviselhetetlen. Reményekkel vonul be katonának, azonban bajtársaihoz való közeledése mindig félresikerül, társaiban egy kis okoskodó benyomását kelti. A jó szándék szakadatlan kudarcra sodorja Botost a parancsolás örömebe, mígnem egy kiskatona, akit meg akart félemlíteni, agyonlövi. Szakonyi miközben azt sugallja, szeretet nélkül nem lehet élni, és mindnyájan felelősek vagyunk egymás sorsáért, kifinomult lélekrajzzal mutatja be, miként válnak a kiteszített emberek erőszakszervezetek félelmetes kiszolgálóivá. Írásaira jellemző valami lágy lírai-

ság, mely azonban mindig együtt jár egy erkölcsi tartalmú gondolat körbejárásával és műves kidolgozásával. Rendelkezik azzal a képességgel, hogy beleélje magát szereplői sorsába, s ez a képesség növeli hőseinek hitelességét, és személyessé teszi írásait.

A *Középiütt vannak a felbők* anyagán erőteljesen érződik az önéletrajzi ihletettség. A *rövid utazás* című novella a faluból eljött és oda visszalátogató, érzelmi konfliktusok között vívódó értelmiségi vallomását, az *Ezüsthasú halak* pedig a háborús emlékektől terhelten felnőtté váló főhős alakján keresztül a hatvanas évek írónemzedékének háborús vallomását fogalmazta meg. Etikus érzékenységgű, lírai színezetű novellavilága a hatvanas években érik be, a *Férfiak* (1965) és a *Porcelánbaba* (1967) című kötetek írásaiban a finom lélekrajz a kor társadalmi konfliktusainak lényegét képes láttatni. Milyen törvények jelölik ki a becsület hajszálvékony útját? Erre a kérdésre keresi a választ, miközben tragédiákba taszítja hőseit. Az *Idegen a házban* című írásában a közösségi, baráti kapcsolatait az érvényesülés érdekében feladó fiatalembert mutatja be, s itt már megrajzolja az *Életem, Zsóka* két férfifőszereplőjének karakterét. Szakonyira jellemző a devalválódó sorsok iránti érzékenység, műveit végigkíséri az értékpusztulás el-síratásának motívuma.

„...*De megtenni az utat, tisztán, miért nem lehet!? Miért!?*”

–kérdezi Zsóka Szakonyi Károly első színművének végén. A darabot az amnesztia évében, 1963. december 13-án mutatták be a Nemzeti Színház Kamaraszínházában. Négy évvel korábban, mint a drámatörténetünk mérföldkövének számító *Tótékat* Örkény, s hét évvel azelőtt, hogy maga Szakonyi az *Adáshibát* megírta volna. Érdekes szemügyre vennünk azt a színpadi közeget, amelyben Szakonyi debütált. Földes Anna így ír erről a korszakról: „De kortárs magyar darabot a kulturális politika folyamatos unszolásának hála, helyel-közzel akkor is játszanak, ha nincs. Az 1962/63-as évad műsorán Dobozy Imre 1956-os áldramája, Barnassin Anna színpadi dolgozata hivatott a műsorpolitikai úrt betölteni. A magyar drámával kapcsolatos elvárásokat elszántan kielégítő Jókai Színházban az egyenruhából íróvá leszerelt bestsellerszerző, Berkesi András darabját játsszák.” Ez a színpadi közeg, az Örkény előtti korszak, melyben bemutatták Szakonyi darabját. Görgey Gábor a rendszerváltás után emlékeztet arra az ES

hasábjain, hogy az *Életem, Zsóka* bemutatása az új magyar dráma nagy korszakának egyik nyitánya volt.

Szakonyi Károly társadalmi drámát írt, melyet a magánéleti válság atmoszférája segítségével tett emberközeli és egyéni hangúvá. S azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az *Életem, Zsóka* megírásával megszületett az 1956 utáni nemzedék politikai, morális számadásra tett első kísérlete is. Az irodalmi életből vett példa igen kézenfekvő, az idősíkváltás technikája korszerű, ám több kritikusa azt vetette szemére, hogy a darab dramaturgiája nem tökéletes. Mégis e darab maradandó, önismeretet erősítő mű, melyben a szerző érzékenyen mutatja be a választás szükségességét, ám kísértésekkel való terheltségét, valamint a döntések következményeit is az egyén és környezete életére. Két út van, sugallja Szakonyi, a szeretet vagy az önzés életrendjének követése. Rácz és Köves, a két tehetséges irodalmár együtt indultak pályájukon, míg Rácz a könnyebb utat választotta, mely meghozta jutalmul a kormánykitüntetésekkel, addig Köves makacsul ragaszkodva saját elveihez, megalkuvások nélküli úton jár – egy darabig. A cselekmény ott kezdődik, amikor Rácz rádöbben tévedéseire, Köves pedig enged elveiből. Rácz segítségért fordul barátjához, az azonban nem akarja meghallani a segélykiáltást, mivel éppen avval van elfoglalva, hogy elveiből engedve karrierjét építse. Azzal, hogy feladja erkölcsi tartását, gátlástalanul szabadjára engedi önzését, képtelen észrevenni Rácz lelki harcát. Köves számára a könnyű élet csábítását egy tizennyolc éves lány, Éva testesíti meg, a valódi kísértő azonban Frank, a tévérendező. Éva megjelenéséig csak Köves és Rácz drámájának lehetünk tanúi, míg azután Zsókaé, Köves feleségéé is. A két irodalmár drámája az alkotó felelősségének drámája, mellyel Szakonyi azt sugallja, hogy a művésznek, ha alkotó művész akar maradni, mindenáron meg kell őriznie integritását és szuverenitását, míg Zsóka drámája minden asszony drámája, és minden férfié is, akinek asszonyhoz köze volt. Zsóka romantikus lobogással hisz Köves tehetségében és jellemének tisztaságában. Amikor Köves feladja elveit, összetöri házasságát és ezzel az asszony hitét is. Rácz egyedül képtelen megküzdeni önmagával, és öngyilkos lesz. Öngyilkosságának végiggondolt előzményei (ezt látjuk a színpadon) ébresztik fel Kövesben a kudarc érzését, a kiút keresésének szükségességét. A művészi megalkuvás és egy házasság tragédiájában Szakonyi átfogóbb erkölcsi kérdést vet fel: felelősségünk kérdését egymáshoz való viszonyunkban. Nézete szerint nincs kétféle, magánéleti és közéleti tiszt-

Szakonyi Károly
Fotó: MTI

tesség, hiszen az erkölcsi tartás teljességet kíván. Zsóka kérdése, hogy miért nem lehet tisztán megtenni életutunkat, éppolyan aktuális, mint negyvenkét éve.

Az *Életem, Zsóka* után *Ördöghegy* (1968) címmel Szakonyi még egy társadalmi drámát írt, melyben a morális önvizsgálat hangja erősödik fel, szorosan kapcsolódva Cseres Tibor, Csurka István műveinek problematikájához. Az *Életem, Zsóka*hoz képest már eltávolodott a kor konfliktusainak ábrázolásától, mégis időszerű vallomás ez a mű egy kor történelmi élményektől megroppantott nemzedékéről. A dráma summája: „olyan létre vágyom, amely nem görcsös félelem, nem álom, nem nosztalgia, nem sodródás és nem menekülés. [...] Azt akarom, hogy úgy járjon át az élet, mint a fát a nedvek, mint földet az eső, mint napfény a növényt...” A drámában feltűnő Prédikátor groteszk figurája átvezet Szakonyi drámáinak, hangjátékainak újabb szakaszába. Már az *Albérlet és filodendromban* (1969), a *Ki beszél?*-ben (1970) megjelennek az abszurd és groteszk helyzetek, melyek vegyülnek a lírai hangnemmél. Szakonyi az abszurdot használja fel ahhoz, hogy megfogalmazhassa humanista szellemisséggel az elidegenedés, az emberi hazugság, a giccs-élet kritikáját. A kispolgárság irodalmi témájához a 60-as évek derekától pályatársaihoz hasonlóan Szakonyinál is egyre erősebben kapcsolódik az abszurd drámamodell.

Eljön a megváltó, és nem ismerjük fel. Az *Adáshibában* annyira el van foglalva mindenki a tévé műsorával, hogy Emberfi hiába jelenik meg, senki nem figyel rá, a fiatal Imrén kívül. „A tévé szimbolizálja mindazokat a dolgokat, melyeket a technikai civilizáció rázúdított az emberiségre. Tulajdonképpen nem engedelmes lett a gép, hanem fölényk nőtt, rabságban tart” – mondta darabja kapcsán a szerző, művében hihetetlen pontossággal ábrázolva a kispolgár karakterét. Hangsúlyozom: a kispolgárét, és nem a kisemberét. Míg a kispolgár korlátozott, szűk világban él, addig a kisember, bár nem ura helyzetének, mégis nyitott, s nyitottságában birtokosa az emberi lét egészének. Vele szemben a kispolgár zárt. Míg „ura” életének, addig vesztese annak a meghívásnak, hogy a mindenség polgára lehessen. Illik rá a keleti mondás: amikor a bölcs az égre mutat, az idioták csak az ujját látják. Szakonyit nem téveszti meg a látszat, az önző, kiüresedett, tévébambuló szereplői révén a kor démonának egyik arcát mutatja meg. Mert nem a tétével van a probléma, hanem az önzésében elhájásodott és kiüresedett nézővel, akinek olyannyira maga felé hajlik a keze, hogy már a szeméit is eltakarja velük. Szakonyi tudja, hogy mindannyiunknak egyetemes meghívásunk van a szentségre. S kinek-kinek a maga életútján kell elmélyítenie ennek gyakorlatát a felebarát szeretetében. Hősei mindig választás előtt állnak: vagy-vagy. S ha elbuknak is, bukásuk intő jel az olvasó, a néző felé. Nincs kétféle valóság, mint ahogy nincs kétféle igazság sem. Ahány ember, annyi útja az élet megszentelésének, s annyi módja a kísértésnek és a bukásnak is. Számos abszurd drámával ellentétben az ő színműve nem a képzelet fantasztikus világában játszódik, hanem egy szobában, mindennapi környezetben. Nincs szüksége rá, hogy a képtelenséget képtelen helyszínekkel, történetekkel érzékeltesse, inkább azt érzi kihívásnak, hogy a mindennapi élet viszonyai között mutassa meg a világ képtelenségét, abszurditását. Az egzisztencializmus világképe bontakozik ki az *Adáshiba* jeleneteiben. Néhány ember – mind rokonok, a nyomorék szomszédot leszámítva – születésnap vacsorát ünnepel egy szobában. Hiába beszélnek egymáshoz, egyik sem képes megérteni a másik szavát, a maguk bezárt világából nincs út másik világba. Figyelmük olyannyira a tévéműsorra koncentrál, hogy még a megtörtént csodákat sem veszik észre, ami által azok devalválódnak holmi csibumcirkuszi mutatvánnyá. A tragikumba fulladó komikum jellemzi Szakonyi darabját. Míg az első jelenetekben még nagyon mulatságos, ahogy a figurák jelentéktelen dolgoknak aránytalan fontosságot tulajdonítanak

s a kézenfekvőt nem veszik észre, a cselekmény előrehaladtával lefagy az arcunkról a mosoly, s egyre nyomasztóbbnak érezzük abszurd világának feloldhatatlan tragikumát. Ugyanakkor Szakonyi darabjaiban a tragédia nem reménytelen csődöt jelent, hanem csak egy élet-szemlélet, egy lehetséges út csődjét.

Szakonyi Károly az elmúlt évtizedekben számos kötetet publikált, melyek drámáit, tévéjátékait és hangjátékait tartalmazzák. *Az Irányítószám 2000* (1976), *Ketten játsszák* (1984), *Apák és fiúk* (1989), *Gondviselés csevejszolgálat* (1989), *Vidám finálé* (1995) éppoly fontos írásai életművének, mint átíratái. 1979-ben írt először drámát Gogol művéből *Holt lelkek* címmel, majd a kilencvenes évek első felében dolgozta át *A félkegyelműt* Dosztojevszkij nyomán, és Balzac művéből adaptált szatírárt *A pénz komédiája* címmel.

„Bűn-e a vágy? Hiszen Isten adta, miért kell akkor szenvedni tőle?”

–kérdezi Fedor atya, Szakonyi Károly legutóbb megjelent kötetének, *(Pál apostol szigetei, 2002)* szereplője.

Az összesen tizennégy novellát tartalmazó könyv elbeszéléseinek többsége külső kerettel rendelkezik (történet a történetben), a történet két idősíkon, a jelenben és a múltban zajlik párhuzamosan, egymásba fonódva, a múltban történetek elbeszélése azonban nagyobb hangsúlyt kap. A csodás és a fantasztikus keveredését tapasztalhatjuk e kötet elbeszéléseiben, miközben azok a hétköznapi valóság keretei között játszódnak. Bár csodák elsősorban két irodalmi műfajra jellemzőek, a mesére és a legendára, Szakonyi novelláiban sincs hiány belőlük, ám mégsem fantasztikus történetek ezek. Míg a csodás elemek olyan rájuk jellemző időt, teret és szereplőket teremtenek, amelyek távol esnek a hétköznapi valóságtól, addig ezek az elbeszélések hétköznapi keretek között játszódnak, és hőseik életében valami titokzatos és váratlan történik álom vagy éppen egy megmagyarázhatatlan esemény formájában, amely azonban végérvényesen befolyásolja életüket. Az író értelmezésében e görög tájakon két eszme és hozzájuk kapcsolódó normarendszer van jelen: az egyik a görög mitológia, a másik a kereszténység. A mítosz az ösztönvilág, a kereszténység pedig a megzabolázott ösztönök megtestesítője. Ezek a történetek mitikus teljességet közvetítenek, és az író minden esetben tanulságot von le a történetből, amely mindig a keresztény esz-

merendszer igazát igyekszik bizonyítani. E novellákban eltűnik az értelem és az érzelem különbsége, a mindennapi tudat pedig az álomszerűvel és a fantasztikussal egyenrangúan jelenik meg. Megragadó hőse Gregori, az öreg aranyműves, aki elkéseregésében el akarja pusztítani műveit, ékszereit, de azokkal a tűz nem végez. Ezt látva úgy véli: „vétkeztem, mert megrendültem hitemben, de Isten nem engedi, hogy elveszítsem. Ő tehát úgy ítéli, hogy szükség van arra, amit tudok.”

Különös és ritka igazságkeresés uralja Szakonyi Károly műveit, az abszurdban „felmutatva” a kimondhatót, a konkrétban a kimondhatatlant, hogy képzelete pazarló játékában megtalálja a szoros kaput.

ERŐS KINGA